

УДК 340.12

СУТНІСТЬ ПАТРІОТИЗМУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Івченко Ю.В., к. ю. н.,
докторант
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню сутнісних характеристик патріотизму в історичному контексті, його особливостей та впливу на державотворчі процеси.

Ключові слова: патріотизм, патріотична свідомість, патріотичний світогляд, територіальний патріотизм.

Статья посвящена исследованию сущностных характеристик патриотизма в историческом контексте, его особенностей и влияния на государство.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое сознание, патриотическое мировоззрение, территориальный патриотизм.

Ivchenko J.V. THE ESSENCE OF PATRIOTISM IN A HISTORICAL CONTEXT

The article investigates essential characteristics of patriotism in a historical context, its features and impact on state.

Key words: patriotism, patriotic consciousness, patriotic outlook, territorial patriotism.

*Патріоти завжди говорять про готовність
померти за Батьківщину,
і ніколи – про готовність вбивати за неї.
Бертран Рассел*

Постановка проблеми. Чим більше утверджується Україна в своїй державності, тим інтенсивнішим стає пошук загальнонаціональних ідейно-духовних орієнтирів, здатних консолідувати суспільство, зміцнити державу, вивести її на високий рівень цивілізованості й культури. Історія засвідчує, що послідовна боротьба за утвердження і зміцнення державності будь-якої країни невіддільна від почуття патріотизму. Адже любов до Батьківщини надихає людей на подвиги й самопожертви в ім'я великої мети.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема патріотизму знайшла свій вираз у дослідженнях деяких вчених. Дане питання в своїх наукових пошуках опрацьовували українські вчені, такі як: І. Бех, М. Боришевський, Б. Кобзар, О. Вишневський, О. Киричук, Г. Філіпчук та ін. Дослідження визначеної проблеми здійснювалося здебільшого у сфері патріотичного виховання. Саме тому акцент у даній статті був спрямований на вивчення патріотизму в історичному контексті.

Мета статті – з'ясування сутнісних характеристик патріотизму в історичному контексті, його особливостей та впливу на державотворчі процеси.

Виклад основного матеріалу. У сучасних українських реаліях дане питання набуває особливої актуальності. Патріотичне почуття українця є емоційним аспектом національно-державного світогляду. Воно включає: почуття належності до своєї держави – України, повагу до історії свого народу, до своєї культури, мови, любов до рідної природи. Найвищою формою патріотизму є почуття, що сягає рівня жертвності, коли для блага Батьківщини людина готова терпіти муки і навіть йти на смерть.

Почуття патріотизму ні в якому разі не можна змішувати з почуттям ворожості до інших

народів. Патріотизм у цьому сенсі співзвучний православ'ю. Одна з найголовніших заповідей християнства: не роби іншому те, що ти не хочеш, щоб робили тобі. Як зазначав Серафим Саровський: «спасись сам, стяжай мирний дух і тисячі навколо тебе спасуться» [1, с. 3]. Те ж саме патріотизм. Не руйнуй у інших, а створи у себе. Тоді й інші будуть ставитися до тебе з повагою.

Патріотизм у перекладі з грецької означає любов до Батьківщини, відданість своїй Вітчизні. Це інтегративна, комплексна характеристика особистості людини, поняття, яке характеризує громадянсько-патріотичну позицію людини, її ціннісну орієнтацію, що визначає відповідальність за долю своєї Батьківщини.

Саме поняття «патріотизм» у різний час мало різне наповнення і розумілося по-різному. В період античності термін patria «родина» застосовувався до рідного міста-держави (полісу), але не до ширших спільнот (таких як «Еллада», «Італія»). Вперше загально-грецьке почуття патріотизму з'явилося в часи греко-перських війн.

У Римській імперії патріотизм існував у вигляді місцевого «полісного» патріотизму і імперського патріотизму. Полісний патріотизм підтримувався різними місцевими релігійними культурами, а деякі з них були засновані на обожненні імператора.

Християнство своєю появою підривало основи місцевих релігійних культів і тим самим послаблювало позиції полісного патріотизму. Проповідування рівності всіх народів перед Богом сприяло зближенню народів Римської імперії і перешкоджало місцевому націоналізму. Імперський Рим, у свою чергу, бачив у християнстві загрозу імперському патріотизму. Незважаючи на те, що християни проповідували послух владі і молилися за добробут імперії, вони відмовлялися брати участі в імперських культах, які, на думку імператорів, повинні сприяти зростанню імперського патріотизму.

Але згодом у Римській імперії відбулося переосмислення політичної ролі християнства. Після прийняття християнства воно використовувалося для зміцнення єдності Римської імперії, протидіючи місцевому націоналізму та язичництву, формуючи уявлення про християнську імперію як про земну Батьківщину всіх християн.

В епоху Середньовіччя з появою монархії термін «патріотизм» втратив актуальність і знову набув нових обрисів у період Нового часу.

В епоху американської та французької буржуазних революцій поняття «патріотизм» було тотожне поняттю «націоналізм», у значенні період поняття «патріот» було синонімом поняття «революціонер». Символами цього революційного патріотизму є «Декларація незалежності» і «Марсельєза».

Героїзм і патріотизм радянського народу знайшли свій яскравий вияв у роки Великої Вітчизняної війни. Ці два поняття повністю взаємопов'язані. Країна не витримала б такого страшного і суворого випробування, якщо б не жила єдиною думкою: «Все для фронту, все для перемоги!».

У перші ж дні Вітчизняної війни сотні тисяч молодих радянських патріотів добровільно пішли боротися проти німецьких окупантів. З середовища молоді в дні Вітчизняної війни вийшли чудові герої, які своєю мужністю, залізною стійкістю, самовідданою хоробрістю завоювали глибоку любов і визнання всього радянського народу. Патріотизм, дружба народів багатонаціональної країни стали важливим фактором у досягненні перемоги над фашизмом.

Н. Чернишевський зазначав, що історичне значення людини «вимірюється її заслугами перед Батьківщиною, її людською гідністю та силою її патріотизму».

У сучасному світі багато країн світу вже на законодавчому рівні регулюють питання, спрямовані на розвиток патріотизму та національної самосвідомості.

Одним із законів про патріотизм був прийнятий в США «Акт патріота США 2001 року». Його головною метою було згуртування американських громадян для боротьби з тероризмом на основі ідеї єдності нації та виховання патріотичного ставлення до своїх громадянських обов'язків перед країною. Американський конгрес задовольнив прохання президента Джорджа Буша і зробив постійними більшість заходів, передбачених у так званому законі про патріотизм (акті), який розширює повноваження поліції і спецслужб у сфері боротьби з терором [2].

Протягом всієї історії людства проблема патріотизму, ставлення до Батьківщини є предметом постійної уваги мислителів, громадських діячів, науковців, педагогів. Духовний потенціал патріотичної ідеї відображений у письмових та усних джерелах народів усіх країн світу.

Ідеї патріотизму є морально-організуючим першопочатком життя і українського народу, що розумілись у контексті національного єднання та порозуміння, необхідності захисту рідної землі, морального обов'язку перед

суспільством та відповідальності за долю Вітчизни.

Патріотизм розуміється як одна з найбільш значущих, вічних цінностей, притаманна всім сферам життя суспільства і держави, яка є найважливішим духовним надбанням особистості. Патріотизм проявляється в активній позиції особистості, готовності до самореалізації на благо країни. Патріотизм уособлює повагу до своєї Батьківщини, причетності до її історії, культури, досягнень і цінностей народу.

Сьогодні патріотизм все частіше розуміється як найважливіша цінність, що інтегрує в собі не тільки соціальний, але й духовно-моральний, ідеологічний, культурно-історичний, військово-історичний та інші компоненти.

Загалом можна виділити щонайменше три різновиди патріотизму.

Етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної культури, до власної історії тощо. Цей патріотизм започатковується природою, як відчуття родовидових ознак народу, що є вродженими. Ці ознаки розвиваються повноцінно, якщо дитина виростає у національно-свідомій і національно-орієнтованій сім'ї, навчається в українській школі.

У цьому сенсі неабияке значення має вивчення рідної мови, власної історії, літератури, українознавства, українського мистецтва, рідних звичаїв тощо.

Територіальний патріотизм ґрунтується на любові до того місця на землі, до місцевості, ландшафту, клімату тощо, де людина народилася. На думку Г. Ващенка, є всі підстави вважати, що любов до рідного краю, в першу чергу, заснована на ранніх дитячих переживаннях, захопленнях. Для людини, як, зрештою, і для деяких інших живих істот, рідним стає все те, що вона сприймає найперше та раніше за все.

Варто зауважити, що у свідомості представників національних меншин почуття територіального патріотизму відіграє неабияку роль. Певна етно-національна пригніченість є неминучим наслідком проживання на території не свого етносу, компенсується усвідомленням, що цей край є все ж для мене рідним і близьким. Покинувши його, така людина почуватиме за ним ностальгію, незважаючи на те, що етнічно він не є їй рідним.

Державницький патріотизм. Якщо остаточною метою нації є побудова власної держави – її державне самовизначення, то головною метою виховання є розвиток у сучасній людині державницького світогляду і державницького почуття, того вищого патріотизму, який ґрунтується на державній ідеології й пов'язується з поняттям громадянськості. Різні люди і різні народності на нашій землі йдуть до цього патріотизму різними дорогами, але приходять до спільного. В ідеалі – до нього повинні вести й етнічний та територіальний чинники, хоча етнічний патріотизм має тут значення вирішальне.

Державницький патріотизм пом'якшує і згладжує не тільки природні міжетнічні протиріччя, але й тертя, пов'язані з майновим станом окремих людей. Він має об'єднуючу силу.

Зрештою, маємо чимало випадків у нашій історії, коли вихідці з інших етносів ставали навіть активними борцями за волю України, приносили на вітар нашої державності своє життя і навіть оголошувалися українськими націоналістами (С. Русова, В. Вишиваний, М. Хвильовий, У. Кравченко, В. Антонович, О. Теліга та ін.).

Грунтовний аналіз історії боротьби українського народу за своє визволення та причин поразок у цій боротьбі свідчить, що важливим негативним чинником тут була все ж недостатня любов до Батьківщини, егоцентризм наших керівників та частини населення. По-всякчас у нас з'являлися брюховецькі, барабаші, кочубеї, маланчуки, за якими, на жаль, йшла і частина народу, що за довгі роки поневолення втратила почуття національної гідності [3].

Патріотизм – явище соціально-історичне, в різні історичні епохи воно має конкретні прояви. Адже кожна людина, а тим більше соціальна група, має свої специфічні інтереси, і цим визначається її розуміння патріотизму. Нерідко виникають спекуляції на цьому святому почутті. Образно про це сказав великий демократ І. Франко у вірші «Сідоглавому», викриваючи показний патріотизм окремих людей: «... твій патріотизм – празнична одежина, а мій – то труд важкий, гаряча невдержима» [4, с. 58].

Загалом, патріотизм як поняття (грец. *patriotes* – співвітчизник, грец. *patris* – батьківщина) – це моральний і політичний принцип, соціальне відчуття (сприйняття), змістом якого є любов до Батьківщини (місця народження всіх поколінь предків і самої людини), відданість своєму народові, готовність заради нього на жертви (в тому числі готовність підкорити свої особисті потреби потребам суспільства, здатність на подвиги заради своєї країни).

Патріотизм припускає гордість за досягнення і культуру своєї Батьківщини, бажання зберігати її характер і культурні особливості та ідентифікація себе з іншими членами нації, готовність підпорядкувати свої інтереси інтересам країни, прагнення захищати інтереси Батьківщини і свого народу. Історичне джерело патріотизму – століттями і тисячоліттями закріплене в існуванні відособлених держав, що формували прихильність до рідної землі, мови, традицій.

В умовах формування національних держав патріотизм стає складовою частиною суспільної свідомості, що відображає загальнонаціональні моменти в його розвитку. А з практичного боку – характеристика особистості, тобто особистість, котра сповідує патріотизм до певної країни, є патріотом цієї країни.

У чому ж сутність поняття «патріотизм» і «патріот»?

Перш за все – це шанування місця свого народження, своєї країни, любов і турбота про неї, повага до місцевих традицій, відданість Батьківщині до кінця свого життя.

Це повага до своїх предків, любов і прояв терпимості до своїх земляків, які проживають на даній території, бажання допомагати їм.

Вищий показник цього параметра – доброзичливість до всіх своїх співвітчизників, що є громадянами цієї держави, тобто усвідомлення того суспільного організму, що називається «нацією за громадянством».

Крім цього, сутністю даних понять є обов'язок робити конкретні щоденні справи для всебічного розвитку і процвітання своєї Батьківщини, допомога та взаємодопомога своїм землякам і співвітчизникам (починаючи від підтримання порядку, охайності в своїй квартирі, під'їзді, будинку, дворі до розвитку всього свого міста, району, краю, Вітчизни в цілому).

Таким чином, широта розуміння меж своєї Батьківщини, ступінь любові до своїх земляків і співвітчизників, а також перелік щоденних дій, спрямованих на підтримку її добробуту – все це визначає ступінь патріотизму кожного індивіда, є критерієм рівня його істинно патріотичної свідомості. Чим ширше територія, яку патріот вважає своєю Батьківщиною (аж до кордонів своєї держави), чим більше любові і турботи він виявляє до своїх співвітчизників, чим більше щоденних дій він робить на благо даної території та її мешканців по висхідній.

Справжній патріот виступає за тих і за те, що зміцнює і розвиває його Батьківщину, і проти тих і того, хто і що її руйнує, завдає їй збитків. Справжній патріот шанує патріотів будь-яких інших країн. У себе на Батьківщині він спільно з іншими співгромадянами-патріотами бореться з тими, хто завдає їй шкоду. Така шкода виявляється у абсолютно різних формах, починаючи від неповаги до своїх співгромадян, розпалювання ворожнечі серед своїх співвітчизників, прикладу нездорового способу життя, лихослів'я, алкоголізму, наркоманії, корупції, казнокрадства до отруєння та забруднення природного навколишнього середовища, браконьєрства та багато інших – все це елементи і прояви різних форм не патріотизму.

Як патріотизм так і не патріотизм можуть бути індивідуальним, груповим і масовим. Тому роз'яснення його основ, патріотичне виховання і всебічна освіта збільшують число патріотів і поглиблюють їх здорове почуття патріотизму, в той час як невихованість, невігластво, відхід від дійсності, міщансько-обивательська відчуженість, алкоголізм, наркозалежність, різного роду численні психічні і інші відхилення збільшують кількість не патріотів та псевдопатріотів.

Патріотизм або є в тій чи іншій мірі, або його немає зовсім. Патріотизм дуже складне почуття, що знаходиться глибоко в душі (підсвідомості). Про патріотизм судять не за словами, а по справах кожного людини. Патріот не той, хто сам себе так називає, а той, кого будуть сприймати таким інші, але, перш за все, його співвітчизники. Таким чином, справжнім (ідеальним) патріотом можна вважати тільки людину, що постійно зміцнює своє фізичне і моральне здоров'я, добре вихованого і освіченого, що має нормальну сім'ю, шанує своїх предків, виховує своїх нащадків у відповідності до морально-етичних вимог і постійно поліпшує свій побут, спосіб життя і культуру поведінки та працює на благо своєї Батьківщини [5]

Аналізуючи сучасний стан даної проблематики, в умовах утворення двох типів держав, побудованих на мононаціональному принципі і полінаціональному (національному) принципі, патріотизм набуває різного забарвлення і розуміння. У першому випадку – це патріотизм у прямому його розумінні, а в іншому випадку – це космополітизм з усіма його наслідками.

По суті, космополітизм – це ідеологія світового громадянства, яка надає пріоритетне значення загальнолюдським цінностям і дургорядне – національним інтересам.

Тому в державах, побудованих єдиним народом, існує прагнення до ще більшої консолідації, а в багатонаціональних державах, що складаються з різних народів, рано чи пізно утворюються патріотичні осередки на основі приналежності до конкретного народу, що утворюють цю державу.

Саме тому поняття патріотизму має різне наповнення і тлумачиться по-різному.

Протягом багатьох віків патріотизм відігравав дуже важливу роль, об'єднуючи народ держави в боротьбі із зовнішньою агресією. У часи боротьби з зовнішнім ворогом внутрішні протиріччя між різними народами відходили на задній план. Тому багатонаціональні країни успішно розвиваються лише у часи воєн і протиборств із зовнішнім і внутрішнім ворогом. У мирний час у таких країнах посилюються протиріччя, які існують між різними народами, що населяють багатонаціональну державу.

У цьому контексті слід зауважити, що в таких багатонаціональних державах існує термін абсолютизованого патріотизму, що виражає інтереси певної групи в державі (наприклад, аристократії), або певного народу (одного з багатьох, не обов'язково найчисельнішого, народу, до якого у багатьох випадках відно-

ситься керівна верхівка). І в результаті через певний проміжок часу такий патріотизм перетворюється на шовінізм.

Шовінізм – це найодіозніша форма націоналізму, пропагування національної винятковості, протиставлення інтересів однієї нації інтересам іншої, поширення ідей національної переваги, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

Таким чином, ідеологія патріотизму, прийнята в багатонаціональній державі, перетворюється в ідеологію націоналізму, шовіністичну ідеологію і працює на виокремлення окремого (панівного) народу з числа інших народів, що проживають на визначеній території. В такому випадку нівелюються загальнолюдські принципи поваги до вільного розвитку кожного народу, що є основою сучасного цивілізованого суспільства.

Висновки. Отже, беззаперечною умовою успішного розвитку будь-якої країни є безумовна повага до потреб та інтересів кожного народу як в багатонаціональній країні, так і в інших країнах, що мають право на особистий вибір способу життя та морально-етичних цінностей. Такий підхід, в кінцевому результаті, стане запорукою безпеки і миру в світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В. Мельник. Преподобный Серафим Саровский: хроника жизни / В. Мельник. – М.: изд-во Государственной академии славянской культуры, 2012. – 320 с.
2. Електронний ресурс: http://pidruchniki.com/11631018/pedagogika/protses_stanovlennya_natsionalnogo_samousvidomlennya.
3. Електронний ресурс: <http://www.bolshe.ru>.
4. Франко І. Вибрані твори у трьох томах / І. Франко. – Т. 1. – К. – 1973. – 192 с.
5. Електронний ресурс: <http://kobelyaky.just.gov.ua/info/382/>.